

AZ ÉVSZAK MŰTÁRGYA

2012. TAVASZ NYÁR ŐSZ TÉL

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM – ANTIK GYŰJTEMÉNY

„BENE LAVA – JÓ FÜRDŐZÉST!”

„Tisztálkodj örömet” tanácsolta Ovidius a szerelmi hódításra készülőknek *Ars amatoria* című tankölteményében. A tiszta test és gondozott arc nemcsak a szerelem művészetében nélkülözhetetlen, hanem alapvető társadalmi elvárás volt egy érvényesülni akaró római polgár számára. A rendezett és ápolt megjelenést ugyanis a *Romanitas* alapvető jellemzőjének tartották, és gyakran állították szembe a Birodalmon kívül élő népek, a „barbárok” mosdatlanságával.

A tisztálkodásnak, a sportolásnak, egyúttal pedig a társadalmi kapcsolatok építésének egyik fő színterül a magán- és közfürdők szolgáltak, amiket a rómaiak – nők, férfiak egyaránt – rendszeresen és örömmel látogattak. A görög hagyományokra épülő római fürdőkultúráról nemcsak a birodalomszerte, így a pannoniai tartományokban is látható fürdőépületek luxusa és impozáns romjai tanúskodnak, hanem azok a tárgyi kellékek is, amelyeket egykor a fürdőzés és az ahhoz szorosan kötődő testedzés során használtak. A fürdőzés

kellékeit (*instrumenta balnei*) – jókívánságok kíséretében – előszeretettel ábrázolták a fürdők bejáratainál, néhány ábrázoláson pedig a fürdőkbe igyekvő polgárok vagy az urukat kísérő szolgák kezében is láthatjuk ezeket. A törülköző, a fürdőlepedő és a gőzfürdőben használatos fatalpú papucs (*soccus*) mellett a fürdőzés kellékeként tartjuk számon a funkcionálisan összetartozó eszközökből álló, egyetlen tartógyűrűre fűzött készletet is. Ehhez tartoztak az ívesen hajló fémkaparók (*strigilis*) és a fürdőtálak is. A sportolást követően tisztálkodás céljából e strigilisek segítségével kaparták le olajjal bekent testükről az izzadságot és koszt (1). A legszebb bronz példányokat öntött nyéllal, poncolt díszítéssel készítették. Közéjük tartozik az itt bemutatott pannoniai lelet: az Érden, egy gazdag helyi előkelőnek a 2–3. század fordulójára keltezhető sírjában talált strigilis pengéjét delfinekkal, az élénkség és a gyorsaság szimbólumaival és győzelmi jelképpel: vázába állított pálmaágakkal díszítették, bunkósbot formájúra alakított nyele pedig minden ókori atléta példaképét, Herculest idézte (2). A tartógyűrűre a strigilisek mellé kerek, lapos, hosszú nyelű fürdőtálat is szoktak fűzni. Ezt a táltípust képviseli az itt látható bronz példány (3). Ezekkel merítették forró vizet a medencékből és locsolták a testüket, hogy a vízbe merülés előtt lemossák az olaj maradékát, és megszokva

3

a víz hőmérsékletét kitágítsák a bőr pórusait. Az edényforma dél-itáliai eredetű, gyártása Itáliában, majd a galliai provinciákban az 1. század közepétől a 2. század első harmadáig tartott. Az ókorban ugyan ismert volt egy *saponak* nevezett, zsírból és növényi hamuból készült hajfestő- és tisztálkodószer (ebből ered szappan szavunk), testápoló olaj nélkül mégis elképzelhetetlenek tartották a fürdözést. A fürdőkészletek leglátványosabb

és legdíszesebb tartozékai a változatos formájú, fürdőolaj tárolására és szállítására egyaránt alkalmas, általában kis űrtartalmú üveg, bronz és ezüst edénykéek voltak (*ampullae oleariae*). A láncra függesztett, esetleg fülek segítségével hordott palack- vagy gömbtestű edények mellett a 2. században megjelentek az anthropomorf olajos edények. A mellképek ábrázolhattak isteneket, például Bacchust, Herculest vagy a hérós Antinousnak, Hadrianus császár kegyeltjének, a kor férfiideáljának a portréját idéző szép ifjakat. A fürdőkben és tornacsarnokokban használatos edények megformálásához a kézművesek egzotikus témákból is szívesen merítettek. A legjellemzőbbek a negroid vonásokat viselő férfi- vagy ifjúbüsztek (4). Közéjük tartozik az Antik Gyűjtemény anthropomorf olajos edénye (5), ami negroid vonásokat viselő núbiai vagy etiópiai ifjút ábrázolhat. Erre csigás fűrtökbe rendezett haja és szokatlanul nyírt arcszőrzete utal, bár maga az arc nélkülözi a feketék fiziognómiájának jellegzetességeit (telt ajkak és széles, lapos orr). Az edényt sokáig hamisítványnak tartották, párhuzamai alapján azonban valószínűbb, hogy a római kori olajos edények e jól definiálható típusába tartozik. A négerfejes edények zöme szelíd, vonzó ifjút ábrázol.

Ilyen az Intercisában (Dunaújváros) talált, ma a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött példány (6). Ezekben a büsztekben afrikai fürdőszolgákat ismerhetünk fel, akik a görög és a római fürdők világában egyaránt népszerűek voltak. Ők hordozták

9

a fürdőzés eszközeit (köztük a fejedényeket is), kísérték urukat, úrnőjüket, és ételt, italt szolgáltak fel nekik fürdőzés közben. A négerfejes edények némelyikén azonban, mint például a Szépművészeti Múzeum (5) és a Magyar Nemzeti Múzeum (7) egy-egy darabján, az arcok ijesztők, vonásaik félelmet keltő grimaszba torzultak. Ezek az arcok a mindennapos tisztálkodás és fürdőzés profán környezetéből a démonok és a szemmelverés elleni küzdelem világába vezetnek át. A fürdőket és a fürdözést ugyanis nemcsak örömök, hanem veszélyek és balesetek is kísérték. A korabeli források beszámoltak medencében megfulladtakról, akiknek halálát a fürdőkben lakozó démonoknak tulajdonították. A ruhátlanságukban védtelen fürdőzők pedig különösen ki voltak téve az irigység és a gyűlölet kiváltotta rontásnak, mágikus praktikáknak és a gonosz, ártó pillantás hatalmának. Fürdőkben szívesen rejtettek el átoktáblákat is. Ezért keresték a fürdőzők a sötét erők elleni védelmet, amit részben a fürdőépületet díszítő mozaikok, freskók bajelhárító szimbólumaiban, részben pedig a saját fürdőkészletük díszítőmotívumaiban találtak meg. Az ityphallikusan ábrázolt fekete férfiaknak általánosságban

1-2

is bajelhárító erőt tulajdonítottak, különösen igaz ez az eltúlzoan dühös arckifejezéssel ábrázolt alakokra. A groteszk csúnyaság és a félelmet keltő, elrettentő arcjáték egyaránt a rontás és az ártó tekintet távoltartását szolgálta.

A fürdő kényelmének fokozására a vagyonsabbak összecsucskható vasszéket is magukkal

vitettek, hogy a fürdés után ezen ülve dörögöljék le testüket szolgálók. Fürdőmozaikokon gyakran láthatunk összecsucskható széken ülő, fürdőlepedőbe burkolózó alakokat vagy vállukon tábori széket cipelő szolgálkat. Ilyen széken ült szolgálói körében a szépítőkező úrnő is, más ábrázolásokon pedig az összecsucskható szék helye az ágy közelében, a mosdófelszereléshez tartozó bronzedények társaságában volt. Az említett érdei sírból a fürdőeszközök mellett előkerült vasszéket (8) ugyancsak erre a célra használhatták. A mécsesekből és az azokat tartó kandeláberekből álló garnitúrákat is gyakran a személyi higiénia kellékeiként értelmezhetjük. A napi tisztálkodást a rómaiak is reggel, vagy közvetlenül lefekvés előtt végezték, tehát azokban a napszakokban, amikor az év túlnyomó részében sötét volt. A *dominus* és a *domina* e kandeláberekre helyezett mécsesek fényénél, szolgálók segítségével végezte el megszokott reggeli és esti tisztálkodását. A kiállított bronz, lófejjel díszített mécses a Kr.e. 1 – Kr.u. 1. század jellemző világítóeszköze (9).

MRÁV ZSOLT

8

6

5

7

4

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM

BUDAPEST, HŐSÖK TERE

KURÁTOR - DÁGI MARIANNA

NYITVA - 2012. JÚNIUS 12. – SZEPTEMBER 2.

FELELŐS KIADÓ - DR. BAÁN LÁSZLÓ

TERV - BÁRD JOHANNA

FÉNYKÉPEK - DABASI ANDRÁS, MÁTYUS LÁSZLÓ

NYOMTATÁS - MESTER NYOMDA